

Brno, 13-ego Kwietnia 2026

Doc. PhDr. David Václavík, PhD.

Faculty of Arts | Department for the Study of Religions |
Arna Nováka 1, 602 00 Brno, Czech Republic | vaclav@phil.muni.cz

Recenzja rozprawy doktorskiej Pani Anastasii Shabaliny

pt. *The Question of the Relationship Between Religious Ritual and Religious Beliefs in the Cognitive Science of Religion*

przygotowanej na Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu,
na Wydziale Psychologii i Kognitywistyki,
w dyscyplinie **Communication and Media Studies**,
pod kierunkiem prof. UAM Dr. hab. Andrzeja Klawitera,
z udziałem promotora pomocniczego dr. Macieja Rasia.

* * *

1. Temat, cel i ogólna struktura pracy

Praca doktorska poświęcona jest relacji między rytuałem religijnym a przekonaniem religijnym w ramach kognitywistyki religii. Wybór tematu jest uzasadniony, aktualny i istotny z naukowego punktu widzenia. Związek między działaniem rytualnym, systemami przekonań, cielesnością, normatywnością i transmisją kulturową należy do ważnych problemów współczesnej kognitywistyki religii, a także szeroko pojętych *Religions Studies*. Badanie tego związku może przyczynić się do zrozumienia, w jaki sposób systemy religijne są utrzymywane, reprodukowane i przekazywane w konkretnych społecznościach.

Autorka słusznie zwraca uwagę, że kognitywistyka religii często postępowała analitycznie: osobno badała wyobrażenia religijne jako systemy reprezentacji oraz osobno działania rytualne jako formę zachowań społecznych, cielesnych i regulowanych kulturowo. Ta dekompozycja umożliwiła powstanie szeregu owocnych modeli, na przykład w zakresie wykrywania sprawczości, optymalności

Masaryk University, Faculty of Arts, Department for the Study of Religions

Arna Nováka 1/1, 602 00 Brno, Czech Republic

T: +420 549 49 7954, E: religionistika@phil.muni.cz, <http://religionistika.phil.muni.cz/>

poznawczej wyobrażeń sprzecznych z intuicją, efektów pamięciowych rytuału lub synchronizacji i spójności społecznej. Jednocześnie jednak może utrudniać zrozumienie religii jako zjawiska zintegrowanego, w którym znaczenie, działanie, ciało, normatywność i tożsamość grupowa wzajemnie się warunkują.

Celem rozprawy jest stworzenie modelu poznawczego relacji między rytuałem religijnym a przekonaniem religijnym. Autorka ogranicza swoją analizę do rytuałów religijnych, a nie do ceremonii świeckich, rytuałów sportowych, ceremonii politycznych czy innych form zachowań rytualnych. Ograniczenie to jest uzasadnione, ponieważ właśnie w kontekście religijnym przekonania, symbolika i ramy normatywne odgrywają niezwykle znaczącą rolę.

Praca podzielona jest na wstęp, cztery rozdziały główne, uwagi końcowe, bibliografię, spis ilustracji oraz streszczenie w języku angielskim i polskim. Pierwszy rozdział poświęcony jest reinterpretacji klasycznego modelu T. Lawsona i R. McCauley'a, drugi rozdział – społecznemu i intencjonalnemu wymiarowi rytuału, ze szczególnym naciskiem na pojęcie „*ritual stance*” Whitehouse'a, trzeci rozdział wykorzystuje perspektywę enaktywistyczną, a czwarty rozdział przedstawia autorski model idealizacyjno-poznawczy relacji między rytuałem a przekonaniem religijnym. Pod względem kompozycji praca jest przejrzysta, a jej podstawowy przebieg zrozumiały: autorka najpierw rekonstruuje kilka perspektyw teoretycznych, a następnie próbuje sformułować własny model syntetyczny. Przejrzysta struktura jest jedną z zalet rozprawy, jednak sama w sobie nie gwarantuje poprawności rekonstrukcji ani wartości naukowej wynikowego modelu.

2. Pozytywne aspekty pracy

Za pozytywny uważam przede wszystkim ambitny charakter pracy. Autorka nie próbuje jedynie podsumować poszczególnych teorii rytuału czy przekonań religijnych, ale stawia pytanie o ich wzajemne powiązania. Kwestia ta jest istotna, ponieważ działania religijne w praktyce zazwyczaj nie odbywają się w oderwaniu od systemów znaczeń, zasad, oczekiwań i ram symbolicznych. Próba uchwycenia tego związku jako odrębnego problemu teoretycznego jest zatem uzasadniona i odpowiada wymogom stawianym badaniom doktorskim.

Pozytywnie można również ocenić fakt, że praca odwołuje się do kilku istotnych nurtów w literaturze kognitywnej nauki o religii i stara się je ze sobą powiązać. Autorka zajmuje się Lawsonem

Masaryk University, Faculty of Arts, Department for the Study of Religions

Arna Nováka 1/1, 602 00 Brno, Czech Republic

T: +420 549 49 7954, E: religionistika@phil.muni.cz, <http://religionistika.phil.muni.cz/>

i McCauleyem, teorią postawy rytualnej Whitehouse'a, kwestiami cielesności, enaktywizmem, relacją między znaczeniem symbolicznym a praktyką rytualną, a także rozróżnieniem między proceduralnymi i bardziej abstrakcyjnymi formami przekonań. Bibliografia jest dość obszerna i pokazuje, że autorka zapoznała się z głównymi tematami tej dziedziny.

Za najbardziej obiecującą część pracy uważam rozdział trzeci, w którym autorka porusza kwestię relacji między ciałem a znaczeniem symbolicznym w praktyce rytualnej. Szczególnie inspirowana jest próba wykorzystania perspektywy enaktywistycznej i rozważania rytuału jako praktyki, w której znaczenie tworzy się nie tylko poprzez reprezentowane treści, ale także poprzez fizyczny udział, otoczenie, powtarzanie i interakcję. Cenne są również fragmenty poświęcone transferowi rytuałów, w tym przeniesieniu rytuałów do środowiska online podczas pandemii COVID-19, ponieważ pokazują one, jak zmiana środowiska może przekształcić relację między fizycznym uczestnictwem, symbolizacją i postrzeganą legitymacją praktyki rytualnej.

Należy również docenić wysiłek autorki, by pracować z koncepcją *real-making* i pokazać, w jaki sposób praktyka rytualna może przyczyniać się do tego, że zjawiska religijne są doświadczane przez uczestników jako rzeczywiste. Ta część pracy pokazuje, że autorka potrafi postrzegać rytuał nie tylko jako sekwencję formalnych czynności, ale także jako proces, w którym cielesność, afektywność, znaczenie symboliczne i środowisko społeczne wzajemnie na siebie oddziałują.

Tekst jest ogólnie napisany zrozumiałym akademickim językiem angielskim, a autorka wyraźnie dąży do systematycznego podejścia. Rozprawa nie jest przypadkowym zbiorem notatek, ale skupia się na jednym głównym problemie. Te pozytywne aspekty należy docenić. Nie mogą one jednak przesłonić poważnych problemów, które dotyczą przede wszystkim przeglądu literatury fachowej, podejścia metodologicznego oraz charakteru samego projektu teoretycznego.

3. Problemy metodologiczne i interpretacyjne

Zasadniczy problem pracy polega na tym, że autorka opiera swój projekt na twierdzeniu, zgodnie z którym kognitywistyka religii nie dostarczyła dotychczas zadowalającego wyjaśnienia związku między rytuałem a przekonaniem. Tezę tę można przyjąć jako hipotezę roboczą, ale tylko wtedy, gdy jest ona poparta dokładną i rzetelną rekonstrukcją istniejących teorii. Właśnie w tym

Masaryk University, Faculty of Arts, Department for the Study of Religions

Arna Nováka 1/1, 602 00 Brno, Czech Republic

T: +420 549 49 7954, E: religionistika@phil.muni.cz, <http://religionistika.phil.muni.cz/>

zakresie praca wykazuje istotne słabości. W kilku kluczowych fragmentach autorka przedstawia istniejące teorie CSR w sposób, który sprowadza je do modeli rzekomo niedoceniających roli przekonania. W rezultacie jako „luki” teoretyczne określa się problemy, które często wynikają dopiero z własnych ram interpretacyjnych autorki.

Autorka deklaruje połączenie analizy koncepcyjnej, porównania teorii i metody idealizacji. Takie podejście jest dopuszczalne w przypadku pracy teoretycznej. Musi jednak towarzyszyć mu jasne kryteria, według których teorie są rekonstruowane, porównywane i ewentualnie korygowane. W przedłożonej pracy kryteria te nie są wystarczająco wyraźne. Nie zawsze jest jasne, kiedy autorka jedynie wyjaśnia stanowisko innego autora, kiedy interpretuje je z własnej perspektywy, a kiedy wprowadza już własne, uzupełniające elementy teoretyczne. Problem ten jest widoczny zwłaszcza w pierwszym i drugim rozdziale.

Niejasność metodologiczna ma bezpośredni wpływ na ogólną ocenę pracy. Jeśli wynikiem rozprawy ma być model kognitywny, należy pokazać, jakie mechanizmy kognitywne identyfikuje ten model, jaki poziom analizy stosuje i jaki rodzaj wyjaśnienia dostarcza. W ocenianej pracy pojęcie mechanizmu pojawia się jednak często raczej jako ogólne określenie teoretycznie zakładanego pośrednictwa niż jako dokładnie opisany proces, który można by analizować, porównywać lub badać empirycznie.

3.1 Rekonstrukcja Lawsona i McCauley'a

W pierwszym rozdziale autorka podejmuje próbę reinterpretacji modelu Lawsona i McCauley'a i twierdzi, że pojęcie przekonania jest w ich modelu obecne w sposób dorozumiany. Na tej podstawie wprowadza dwa elementy uzupełniające: *system selekcji pojęć (concept selection system)* oraz *system selekcji przekonań (belief selection system)*. Sama próba postawienia pytania o związek między schematem pojęciowym, reprezentacją rytualną a przekonaniem religijnym jest uzasadniona. Problem polega na tym, że autorka w niewystarczającym stopniu rozróżnia między wspólnym dla danej kultury schematem koncepcyjnym, mentalną reprezentacją struktury działania, wyraźnie sformułowanym przekonaniem religijnym a stanem motywacyjnym konkretnego aktora.

Lawson i McCauley zajmują się przede wszystkim formalną reprezentacją działania rytualnego, pojęciem „*kulturowo postulowanego nadludzkiego agenta*” oraz religijnym schematem koncepcyjnym. Nie wynika z tego jednak, że ich model zakłada przekonania uczestników w tym sensie, w

Masaryk University, Faculty of Arts, Department for the Study of Religions

jakim autorka je następnie wykorzystuje. Ich podejście celowo koncentruje się na strukturze kompetencji rytualnej i analogii do formalnych reguł, a nie na pełnej teorii motywacji uczestnika czy modelu eksplicytnych przekonań propozycyjalnych.

Konsekwencją rekonstrukcji autorki jest przejście od analizy strukturalnych właściwości rytuału do modelu, w którym działanie rytualne wyjaśnia się przede wszystkim aktywacją pewnej klasy przekonań. Przejście to nie jest wystarczająco uzasadnione. Ponadto wprowadzenie „systemu wyboru pojęć” i „systemu wyboru przekonań” nie stanowi identyfikacji mechanizmów poznawczych w ścisłym tego słowa znaczeniu. Praca nie wyjaśnia, jak te systemy miałyby funkcjonować, jakie procesy je realizowałyby, jak można by empirycznie udowodnić ich istnienie ani jakie prognozy z nich wynikałyby. W tym punkcie chodzi raczej o terminologiczne rozszerzenie pierwotnego modelu niż o rzeczywiste wyjaśnienie poznawcze.

3.2 Rekonstrukcja teorii Whitehouse'a i *postawa rytualna*

Podobny problem pojawia się w odniesieniu do teorii Whitehouse'a. Autorka reinterpretuje *postawy rytualne* jako szczególny przypadek *postawy intencjonalnej* i twierdzi, że działania rytualne można rozumieć jako działania, w których przekonania i motywy są przejmowane od innych. Interpretacja ta jest interesująca i może mieć pewną wartość heurystyczną, nie jest jednak wystarczająco przekonująco wyprowadzona z koncepcji Whitehouse'a.

Podejście Whitehouse'a dotyczące *postawy rytualnej* nie służy jedynie wyjaśnieniu, że jednostka przejmuje obce intencje. Dotyczy ono szerszego problemu odwrotności przyczynowości, konwencjonalności, normatywności społecznej, naśladowania oraz szczególnego statusu form działania uwarunkowanych rytualnie. Przekształcenie tego kompleksu w „przejęte intencje” może zawęzić problem i stworzyć wrażenie, że główną jednostką wyjaśniającą są ponownie przekonania lub intencjonalne postawy uczestnika.

Autorka nie uwzględnia jednocześnie w wystarczającym stopniu faktu, że wiele współczesnych podejść do rytuału wyjaśnia powstanie, stabilność i skutki zachowań rytualnych poprzez procesy, które nie odbywają się na poziomie wyraźnie reprezentowanych przekonań. Chodzi na przykład o naśladowanie, ćwiczenie, synchronizację, pobudzenie emocjonalne, procesy pamięciowe, funkcje sygnałowe, uczenie się społeczne, normatywność instytucjonalną lub więź afektywną z

Masaryk University, Faculty of Arts, Department for the Study of Religions

Arna Nováka 1/1, 602 00 Brno, Czech Republic

T: +420 549 49 7954, E: religionistika@phil.muni.cz, <http://religionistika.phil.muni.cz/>

grupą. Jeśli proponowany model ma być kognitywny, musi nie tylko polemizować z tymi mechanizmami, ale także dokładnie pokazać, w jaki sposób się do nich odnosi.

3.3 Napięcie między perspektywą enaktywistyczną a modelem końcowym

Trzeci rozdział porusza ważną kwestię cielesności, zakorzenienia znaczenia w działaniu oraz roli ciała w tworzeniu poczucia rzeczywistości zjawisk religijnych. Kierunek ten mógłby znacznie wzmocnić pracę, ponieważ podejścia enaktywistyczne i ogólnie 4E zwracają uwagę, że poznanie nie jest jedynie operacją na reprezentowanych treściach, lecz jest kształtowane przez cielesność, środowisko, praktykę i interakcję.

Autorka proponuje tutaj typologię relacji między cielesnością a reprezentacją symboliczną i pokazuje, że rytuał może funkcjonować jako przestrzeń, w której ciało nie tylko wyraża znaczenie symboliczne, ale także je wzmacnia, generuje lub przekształca. Szczególnie inspirujące są przykłady transferu rytualnego, ponieważ przeniesienie rytuału do nowego środowiska, w tym środowiska cyfrowego, uwidacznia, które elementy rytuału są uważane za zastępowalne, a które za niezbędne.

Problem polega na tym, że perspektywa ta nie jest wystarczająco zintegrowana z ostatecznym modelem. Czwarty rozdział powraca do modelu opartego na klasyfikacji przekonań i założeniu, że rytuał jest inicjowany przez przekonania proceduralne. Powstaje w ten sposób wewnętrzne napięcie. Perspektywa enaktywistyczna powinna skłaniać do ostrożności w wyjaśnianiu zachowań za pomocą przekonań, które można wyraźnie sformułować. Autorka przedstawia jednak ostatecznie model, który znaczną część zachowań rytualnych wyjaśnia właśnie poprzez przekonania, choć określone jako proceduralne.

Nie jest przy tym jasne, czy te przekonania proceduralne mają być świadomie wyznawanymi twierdzeniami, niejawnymi regułami, wspólnymi dla danej kultury schematami, nawykami, skłonnościami czy też oczekiwaniami normatywnymi. Ta niejasność osłabia zarówno precyzję koncepcyjną modelu, jak i jego powiązanie z współczesną kognitywistyką.

4. Ocena własnego modelu

Trzonem niniejszej pracy jest rozdział czwarty, w którym autorka rozróżnia trzy typy przekonań religijnych: *core beliefs*, *justifying beliefs* oraz *procedural beliefs*. Twierdzi ona, że przekonania proceduralne są bezpośrednio związane z inicjacją działania rytualnego, podczas gdy praktyka rytualna

Masaryk University, Faculty of Arts, Department for the Study of Religions

Arna Nováka 1/1, 602 00 Brno, Czech Republic

T: +420 549 49 7954, E: religionistika@phil.muni.cz, <http://religionistika.phil.muni.cz/>

generuje lub wzmacnia przekonania uzasadniające i podstawowe. Propozycja ta ma pewną wartość heurystyczną jako klasyfikacja opisowa. Pozwala ona rozróżnić przekonania dotyczące tego, co ma zostać wykonane w rytuale, przekonania, które z mocą wsteczną legitymizują działania, oraz bardziej ogólne wyobrażenia doktrynalne lub metafizyczne.

Klasyfikacji tej nie można jednak uznać za wystarczająco dopracowany model poznawczy. Model nie identyfikuje konkretnych mechanizmów poznawczych, które wyjaśniałyby przejście od przekonania proceduralnego do działania rytualnego ani przejście od wykonania rytuału do wzmocnienia przekonań uzasadniających i podstawowych. Nie sformułowano sprawdzalnych prognoz, nie określono warunków falsyfikacji i nie wyjaśniono, w jaki sposób model ten różniłby się empirycznie od innych teorii działania rytualnego.

Gdyby model ten miał stanowić naukowe wyjaśnienie, powinno być możliwe określenie, w jakich warunkach przekonania proceduralne inicjują rytuał, jaką rolę odgrywa w tym znajomość sekwencji rytualnej, jak mierzy się „poczucie obowiązku” oraz jak weryfikuje się, że po wykonaniu rytuału rzeczywiście powstają lub wzmacniają się właśnie *przekonania uzasadniające* i *podstawowe*. Pytania te pozostają bez odpowiedzi.

Szczególnie problematyczne jest twierdzenie, że działanie rytualne jest przede wszystkim inicjowane i kierowane przez przekonania uczestników. W słabszej postaci teza ta jest oczywista: uczestnicy rytuału zazwyczaj w jakiś sposób rozumieją, że działanie ma być przeprowadzone w określony sposób. W silniejszej postaci teza ta jest jednak dyskusyjna, ponieważ współczesna kognitywistyka religii, a także szeroko pojęte nauki kognitywne, wskazują, że znaczna część ludzkich działań jest kształtowana przez mechanizmy, które nie przebiegają na poziomie świadomie reprezentowanych przekonań. Rytuał może być przyswajany poprzez naśladowanie, socjalizację dziecięcą, powtarzanie, nawyk fizyczny, doświadczenie emocjonalne, presję grupy lub oczekiwania instytucjonalne, bez konieczności posiadania przez uczestnika stabilnego zestawu proceduralnych propozycji, które uruchamiałyby dane zachowanie.

Teza o konieczności deontycznej jest również tylko częściowo przekonująca. W przypadku silnie zinstytucjonalizowanych rytuałów, na przykład niektórych sakramentów chrześcijańskich lub czynności liturgicznych, można mówić o tym, że uczestnik postrzega dane działanie jako wiążące i właściwe, ponieważ jest ono nakazane. Wiele form rytualnych ma jednak inny charakter: mogą być

Masaryk University, Faculty of Arts, Department for the Study of Religions

Arna Nováka 1/1, 602 00 Brno, Czech Republic

T: +420 549 49 7954, E: religionistika@phil.muni.cz, <http://religionistika.phil.muni.cz/>

charyzmatyczne, spontaniczne, afektywne, konwersyjne, terapeutyczne, liminalne lub silnie sytuacyjne. W przypadku takich form nie jest oczywiste, że głównym wyzwalaczem poznawczym jest proceduralne przekonanie o obowiązku. Autorka nie uwzględnia tej zmienności w wystarczającym stopniu.

W rezultacie proponowany model nie stanowi przekonującej korekty istniejących teorii CSR. Raczej powraca do bardziej tradycyjnego schematu, w którym działania wyjaśniają przekonania, które im poprzedzają lub im towarzyszą. W porównaniu z obecnymi podejściami mechanistycznymi, ewolucyjnymi, afektywnymi, społeczno-poznawczymi i 4E, takie podejście stanowi krok wstecz w zakresie wyjaśniania. Klasyfikacja przekonań może być przydatna jako narzędzie terminologiczne, ale sama w sobie nie pełni funkcji naukowego wyjaśnienia związku między rytuałem a wiarą religijną.

5. Praca z literaturą i kompetencje merytoryczne

Zakres bibliografii i wybór podstawowych autorów wskazują, że autorka orientuje się w znacznej części literatury z zakresu kognitywistyki religii, *ritual studies* oraz niektórych nurtów współczesnej kognitywistyki. Nie można zatem twierdzić, że praca powstała bez znajomości odpowiedniego obszaru badawczego. Problem leży raczej w jakości i dokładności pracy z tą literaturą. Wiele teorii jest rekonstruowanych z punktu widzenia kwestii, którą sama autorka chce przeforsować, a nie z punktu widzenia ich własnego zamierzenia wyjaśniającego, ram metodologicznych i poziomu analizy.

Problem ten jest poważny, ponieważ w rozprawie teoretycznej dokładna rekonstrukcja literatury jest podstawowym warunkiem własnego wkładu. Jeśli nie zostanie wiarygodnie wykazane, co faktycznie twierdzą istniejące teorie, nie można również przekonująco udowodnić, na czym polegają ich niedociągnięcia i w jaki sposób nowy model je przewycięża. W niniejszej pracy obszerna bibliografia sama w sobie nie świadczy zatem o wystarczającym poziomie kompetencji teoretycznych. Kandydatka aktywnie korzysta z literatury, jednak zbyt często podporządkowuje ją własnemu schematowi interpretacyjnemu.

Należy dodać, że w niektórych fragmentach autorka wykazuje umiejętność dostrzegania aktualnych problemów badawczych, na przykład kwestii transferu rytualnego lub związku między cie-

lesnością a symbolizacją. Fragmenty te mogłyby stanowić podstawę dla odrębnych, lepiej zdefiniowanych badań. W ramach rozprawy nie są one jednak wystarczająco powiązane z ostatecznym modelem, który powraca do stosunkowo wąskiego pojmowania działania rytualnego jako działania kierowanego określoną klasą przekonań.

6. Strona formalna i językowa

Strona formalna pracy jest w większości akceptowalna. Tekst jest czytelny, stylistycznie dość jednolity, a podstawowa terminologia jest stosowana z pewną dozą spójności. Niemniej jednak pojawiają się niedociągnięcia formalne, które świadczą o niewystarczającej redakcji końcowej. W spisie treści brakuje punktu 3.4, ponieważ numeracja przechodzi od 3.3 do 3.5. Jest to błąd formalny, a nie zasadniczy problem merytoryczny, ale w przypadku pracy doktorskiej osłabia to wrażenie staranności.

Ważniejsza jest niejasność terminologiczna. Pojęcia takie jak *belief*, *representation*, *conceptual scheme*, *mechanism*, *ritual stance*, *procedural belief* i *cognitive model* nie zawsze są zdefiniowane wystarczająco precyzyjnie. W niektórych fragmentach są one używane w taki sposób, że przechodzą między poziomem znaczenia kulturowego, indywidualnej reprezentacji mentalnej, wyraźnego przekonania, ukrytej reguły i dyspozycji motywacyjnej. Właśnie ta niejasność jest jednym z powodów, dla których powstały model nie sprawia wrażenia wystarczająco precyzyjnego wyjaśnienia naukowego.

7. Ocena pracy doktorskiej według głównych kryteriów

7.1 Ogólna wiedza teoretyczna w dziedzinie

Praca dowodzi, że autorka zna szereg ważnych tekstów z zakresu kognitywistyki religii, *studiów nad rytuałami* oraz niektórych nurtów współczesnej kognitywistyki. Wiedzy tej nie można jednak ocenić jako w pełni zadowalającej, ponieważ w odniesieniu do kluczowych autorów pojawiają się nieprecyzyjne lub jednostronne rekonstrukcje. Kandydatka wykazuje znajomość literatury, ale nie zawsze w wystarczającym stopniu wykazuje umiejętność interpretowania jej z niezbędną precyzją teoretyczną.

7.2 Umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej

Autorka samodzielnie formułuje problem badawczy, proponuje strukturę analizy i przedstawia własną klasyfikację typów przekonań religijnych. Świadczy to o pewnym stopniu samodzielności. Jednocześnie jednak praca nie wykazuje kontroli metodologicznej odpowiadającej pracy doktorskiej w danej dziedzinie. Nie jest jasno określone, według jakich kryteriów oceniane są analizowane teorie, w jaki sposób z ich rekonstrukcji wyprowadza się ostateczny model oraz w jaki sposób można by ten model zweryfikować lub obalić.

7.3 Oryginalne rozwiązanie problemu naukowego

Najsłabszym punktem pracy jest kwestia oryginalnego rozwiązania problemu naukowego. Przedstawiony trójczęściowy model przekonań można uznać za autorską systematyzację, ale nie za oryginalne i przekonujące naukowe rozwiązanie relacji między rytuałem a przekonaniem religijnym w ramach CSR. Model ma charakter opisowy, nie przedstawia mechanizmu, nie generuje sprawdzalnych prognoz i nie pokazuje, w czym dokładnie przewyższa istniejące wyjaśnienia oparte na analizie mechanizmów poznawczych, uczenia się społecznego, cielesności, pamięci, afektywności i transmisji kulturowej.

8. Pytania i sugestie

- W jaki sposób autorka rozróżnia między kulturowym schematem pojęciowym, indywidualną reprezentacją mentalną a przekonaniem religijnym?
- Jaki konkretny mechanizm poznawczy realizuje rzekomy *system selekcji przekonań* i jak można by empirycznie zweryfikować jego istnienie?
- Jakie empiryczne prognozy wynikają z tezy, że przekonania proceduralne bezpośrednio inicjują działania rytualne?
- W jaki sposób model wyjaśnia socjalizację dzieci, uczestnictwo naśladowcze, nawykową praktykę rytualną oraz rytuały, w których uczestnik nie rozumie ich doktrynalnego lub symbolicznego uzasadnienia?
- W jaki sposób ostateczny model jest zgodny z perspektywą enaktywistyczną i 4E, która zazwyczaj kwestionuje redukcję działania do reprezentowanych przekonań?

Masaryk University, Faculty of Arts, Department for the Study of Religions

Arna Nováka 1/1, 602 00 Brno, Czech Republic

T: +420 549 49 7954, E: religionistika@phil.muni.cz, <http://religionistika.phil.muni.cz/>

- W czym dokładnie proponowany model przewyższa istniejące teorie CSR, skoro sam nie identyfikuje mechanizmów i nie formułuje sprawdzalnych hipotez?
- Jaki status ma konieczność deontyczna w przypadku rytuałów, które nie są silnie zinstytucjonalizowane, ale mają charakter spontaniczny, afektywny, charyzmatyczny lub konwersyjny?

9. Wnioski

Przedstawiona praca doktorska zajmuje się istotnym i uzasadnionym problemem, a mianowicie relacją między przekonaniami religijnymi a praktyką rytualną w kognitywistycznej nauce o religii. Podstawowy wybór tematu jest trafny, a praca zawiera pewne elementy, które mogłyby stanowić podstawę dalszych badań, zwłaszcza próbę rozróżnienia różnych poziomów przekonań związanych z działaniem rytualnym oraz przemyślenia relacji między cielesnością, znaczeniem symbolicznym a transferem rytualnym.

Ogólna realizacja projektu budzi jednak liczne zastrzeżenia. Głównym problemem jest często niedokładna lub jednostronna rekonstrukcja kluczowej literatury z zakresu CSR. Ponadto niejasne jest traktowanie pojęcia „przekonań” (*beliefs*) oraz niedostatecznie dopracowany charakter samego modelu. Główna teza, że dotychczasowa kognitywistyka religii nie dostarczyła satysfakcjonującego wyjaśnienia relacji między rytuałem a „przekonaniami” (*beliefs*), jest w pracy często poparta raczej problematyczną reinterpretacją analizowanych teorii niż przekonującym wykazaniem ich rzeczywistych braków.

Zaproponowany model oparty na rozróżnieniu między *przekonaniami podstawowymi (core)*, *uzasadniającymi (justifying)* i *proceduralnymi* nie stanowi wystarczająco dopracowanego wyjaśnienia kognitywnego, ponieważ nie identyfikuje mechanizmów, nie formułuje sprawdzalnych prognoz i w niewystarczającym stopniu uwzględnia ustalenia współczesnej kognitywistyki dotyczące implikacyjnych, somatycznych, afektywnych oraz społeczno-kognitywnych źródeł ludzkiego działania. W obecnej postaci jest to raczej opisowa klasyfikacja typów przekonań niż model, który w przekonujący sposób wyjaśniałby związek między rytuałem a wiarą religijną.

Na podstawie powyższej analizy stwierdzam, że praca doktorska pani Anastasii Shabaliny pt. *„The Question of the Relationship Between Religious Ritual and Religious Beliefs in the Cognitive Science of Religion”*

Masaryk University, Faculty of Arts, Department for the Study of Religions

Arna Nováka 1/1, 602 00 Brno, Czech Republic

T: +420 549 49 7954, E: religionistika@phil.muni.cz, <http://religionistika.phil.muni.cz/>

w obecnej formie *zasadniczo spełnia wymagania stawiane pracom doktorskim*, ale do jej pomyślnej obrony konieczne będzie zadowalające udzielenie odpowiedzi na powyższe pytania. W związku z tym *zalecam dopuszczenie kandydatki do publicznej obrony pracy doktorskiej w przedłożonej formie.*

Doc. PhDr. David Václavík, PhD.

Masaryk University, Faculty of Arts, Department for the Study of Religions

Arna Nováka 1/1, 602 00 Brno, Czech Republic

T: +420 549 49 7954, E: religionistika@phil.muni.cz, <http://religionistika.phil.muni.cz/>